

JEDNA



1.

CHTĚL JSEM MLČET. Pak mne však oslovil čas a já zjistil, že mlčet je nemožné. Později jsem zvěděl i to, že mlčení je odpovědí minimálně stejnou jako slovo a písmo. A někdy dokonce ani není tou nejbezpečnější. Nic nedráždí násilí tolik jako nesouhlasné mlčení.

Rád bych vypověděl, co se dělo se vzdělanou měšťanskou vrstvou během dekády, jejíž počátek – aniž bych snad chtěl měřit čas svévolně – představuje konec nezávislosti Rakouska neboli den anšlusu.¹ Mám za to, že skutečnost, že onoho dne se rozpadla značná část toho, co zde přetrvávalo ze staré Evropy, je dnes už všeobecně známá. Co se tedy dělo během oněch deseti let až do dne, kdy² – v brzkých ranních hodinách – na mostě přes Enži, kde končila ruská hraniční zóna zvaná tehdy železná opona, vstoupil jistý sovětský voják do lůžkového vozu, vyžádal si naše pasy, zasalutoval a propustil nás na cestu dobrovolně zvoleného vyhnanství? Během té

¹ Anšlus (z něm.) – připojení Rakouska ke třetí říši 12. března 1938.

² Až do dne, kdy – narážka na autorovu emigraci na konci srpna 1948.

dekády nedošlo k pouhému zániku a rozpadu států, zneplatnění trůnů a mocenských řádů. Znamenala konec celé životní formy, zánik jedné kulturní vrstvy. Byly to forma a vrstva, do nichž jsem se narodil; a když jsem přišel na to, že v mé domovině už nic jako měšťanský životní styl nadále neexistuje, pocítil jsem zvláštní klid. V té době vyšly Churchillovy válečné memoáry³ a v závěru jejich prvního dílu jsem si přečetl následující konstatování: „Fakta mají větší hodnotu než sny“. Z jednoho snu jsme právě procitli. Pokuším se zaznamenat fakta, jak nejlépe dovedu.

2.

NA TEN DEN SI VZPOMÍNÁM PŘESNĚ. V té době jsem byl v Budapešti módním spisovatelem a publicistou. Mé texty vycházely v jednom velkém liberálním listu. Jedna z mých divadelních her se s hlasitým úspěchem hrála doma i v zahraničí. Vycházelo mi až znepokojivé množství knih, v maďarštině i v překladech, a byly chvíle, kdy jsem se mohl právem domnívat, že jsem spisovatel dobrého jména, který nemá jinou starost nežli patřičně opatrovat svůj talent, vetknout řád svým dnům, pečlivě volit svou četbu – a čekat, až se ze mě na sklonku života doma stane jakýsi *poeta laureatus*. [Byl jsem zvolen členem Maďarské akademie věd, a skutečnost je taková, že mi nikdy nesdělili proč vlastně. Tomu, co je důvodem takové pocty, jsem nerozuměl ani já sám. Nejspíš šlo pouze o to, že jsem měl jisté jméno, nekradl jsem, nedopouštěl se skandálů a víceméně vyhovoval představě, kterou si členové Akademie hýčkali v souvislosti s intelektuály, kteří mezi ně zapadnou. Navrch jsem pocházel z takzvané

³ Winston Churchill: *History of the Second World War*. London, 1948–1955; česky *Druhá světová válka*. Praha, 2005.

dobré rodiny.*] Když si nasadím brýle, trochu zamžourám a pohlédnu zpět do minulosti, vidím právě tuhle postavu.

Nic z toho tu nepíšu za účelem vykreslit vnější linie jedné lidské postavy, jež není ostatně příliš sympatická ani zajímavá. Nezastávám názor, že spisovatel je zajímavější či výjimečnější bytostí než kterýkoli jiný lidský druh. Mám však pocit, že to podstatné, co se během oné dekády odehrálo, dokážu přece jenom nejuvěrněji přiblížit skrze oživení této postavy. Umělec i spisovatel je člověkem stejně jako kdokoli jiný, je však – zcela bez ohledu na monomanie a falešné utkvělé představy pramenící ze spisovatelovy či umělcovy ješitnosti – přesto mezi lidmi tím, jehož nervová soustava vnímá každou změnu ve vztahu mezi člověkem a světem nejbezprostředněji a nadmíru senzitivně. Jsem přesvědčen, že svět je víc než pouhá materie a lidský duch není pouhým chemickým či elektronickým důsledkem látky. Věřím v to, že *na počátku bylo Slovo a Duch Boží se vznášel nad vodami*. Věřím i v to, že kniha Genesis není jen nápaditým výtvozem literátů nadaných bujnou představivostí. Lidstvo má své staré knihy – vědy, Bibli –, v nichž může nalézt kondenzovaný soubor informací a vyjádření všeho, co může člověk znát o sobě samém a o původu světa. Věda později, pomocí složitých oklik, tu a tam informace z mytologie potvrdí. Opakuji, nedomnívám se, že by spisovatel jakožto společenská bytost naplňoval ve kterémkoli společenství významnější nebo výlučnější roli než poctivý dělník, inženýr či lékař, anebo roli, jakou plní i čestný, inteligentní člověk bez výraznějších talentů. Nejde o užitek, ani o význam. Umělec, spisovatel, však disponuje jistou schopností, jež je v první řadě duchovního rázu; mívá předtuchy, které později, formou vize neboli

* Přeškrtnutý zápis.

uměleckého díla, ukážou skutečnost – a ukazují ji už ve chvíli, kdy se tato skutečnost teprve převaluje na horizontu lidského vidění jako klubající se, utvářející se mytický počátek. Když se tedy pokouším představit si světové události tehdejšího dne skrze sebe sama, nejde mi o nic jiného než o záznam drobných ozev přístroje, jímž jsem byl já sám – spisovatel v jedné evropské zemi.

A protože v této evropské zemi – mé domovině si člověk nikdy nedokázal vydělat na chleba čistou poezií, samouúčelnou literaturou, nezbývalo ani mně, jako takřka každému maďarskému spisovateli, než se mořit s publicistikou, abych krom chleba, jenž mi plynul z textů zamýšlených jako literatura, vydělal sobě a své rodině i na koláče. Srdnatí řeholníci čisté literatury toto vedlejší zaměstnání vřdycky zavrhovali; označovali je za provinění na velké literatuře a cejchovali je coby „zradu vzdělců“. Domnívám se, že se mýlili. Žurnalistika – pochopitelně nikoli ta reportážní či politická, nýbrž naučné, zábavné novinové psaní pomocí vybranějších jazykových prostředků – je pro spisovatele vynikající školou. Novinový papír, ať už má jakkoli jepičí životnost, je jakýmsi účinným zprostředkovatelským materiálem mezi autorem a čtenářem. Spisovatel, jenž pravidelně přispívá do deníku, který není poplatný žádné straně a vychází především pro čtenáře, jehož důvěře se těší, jako by se pozvolna stával blízkým členem velké rodiny. Den po dni může v její atmosféře vnímat ohlas své autorské osoby a psaní. Tato důvěrnost má své nástrahy, ale i moc vzdělávat. V mé domovině vydělávala tato lepší novinářina na chleba i těm nejuvýtečnějším spisovatelům; a nejen to, učila je disciplíně a umožňovala jim bezprostředně vnímat účinek jejich práce. Takový bezprostřední vjem je skvělá škola. Ani na moment jsem proto nevnímal to, že mohu každý den na stránkách deníku vykládat

své nápady a mluvit ke svým sice neviditelným, leč přesto zvláště přítomným čtenářům, stovkám a stovkám tisícům lidí, jako „mechanické“ psaní, případně zradu na spisovatelské úloze. V tomto intimním rodinném kruhu jsem se cítil skrytý i přijímaný, chráněný.

S tímto pocitem jsem i onoho dne vstupoval do redakторské pracovny. Vypravuji si, že jsem se večer chystal do divadla. Byl jsem dobře naložen. Práce mi šla od ruky – bylo mi osmatřicet let – a drobné sloupky i črty jsem sázel na papír s lehkostí, jako by ani nešlo o skutečné úsilí, nýbrž o pouhou zábavu a výplň času. Před mohutnou budovou vydavatelství stál pěkný malý automobil, jehož řidičem jsem byl já. V těch dobách jsem si žil bezstarostně. Rád bych řekl, že mne tížilo svědomí proto, že jsem úspěšný a nic mě netrápí. Já však tehdy žádné výčitky nepociťoval; ani na moment jsem si nepřipadal jako proradný literát. Později jsem ve svém svědomí pátral ještě mnohokrát, a už jsem ovšem nedokázal s tak lehkým srdcem ospravedlnit ani sám sebe, ani druhé. Dokonce jsem sám uvěřil tomu, že lidé mají právo od svých lidských soudruhů, kteří se chopí vzdělávací a vedoucí role – to jest od spisovatelů, pedagogů, politiků, umělců či státníků –, žádat, aby hrdinsky protestovali a šli příkladem jak svým životem, tak dílem. Ta otázka i ten požadavek jsou však nadmíru složité. Zavazuje nadání a společenská funkce člověka skutečně k takové askezi? Mohl jsem být nějak nápomocen při tom všem, co se později stalo, kdybych býval v předešlých letech nepracoval s tak dobrým rozmarem a lehkým perem? Kdybych byl odmítl podezřelou bludičku úspěchu a s jakousi savonarolovskou⁴ nemilosrd-

⁴ Girolamo Savonarola, též Hieronymus Savonarola (1452–1498) – italský náboženský a politický reformátor, fanatický kazatel, dominikánský řeholník,

ností raději rázoval za nejasným svitem pochodně? Těžká otázka, a odpovědět na ni nedokážu. Pomoci jsem v každém případě nedokázal; a nebyl jsem ani Savonarola. Byl jsem módní spisovatel a novinář v jedné malé východoevropské zemi. Býval jsem v dobré náladě, radoval se, že prožívám svá mužná léta ve zdraví, mám chuť do práce, a ta moje navíc nezůstává ani zcela bez výsledků. S tímto životním pocitem jsem, jako téměř každý večer, vstupoval do redakce i onoho dne. Podal jsem sluhovi kabát a klobouk, jednou rukou jsem rychle prolistoval poštu, zapálil si a uvažoval o první větě článku, který jsem chtěl do zítřka spěšně napsat, protože mě později čekali v divadle.

Tato postava, v této situaci a tak, jak jsem ji právě popsal, nebyla pouze mnou. Zanedlouho jsem měl zjistit, že ono „já“, jež jsem znal, vychoval, stvořil a v jehož existenci jsem doufal, již ve své skutečné podstatě neexistuje.

3.

DVEŘE SE OTEVŘELY A NA PRAHU SOUSEDNÍ redakce stanul její rezident – jeden můj starší kolega, holohlavý muž, který kvůli jakési chronické laryngitidě bez ustání pokašlával. I teď si nejdřív odchrchlal, a tiše pronesl:

– Referendum nebude.

Stál jsem za stolem s cigaretou v ústech a s hořícím zapalovačem v ruce. Takto jsem hleděl na svého návštěvníka. Historie málokdy zastihne svého současníka ve stavu „dějinné připravenosti“: o tom, že ve světě cosi neodvolatelně skončilo, se dozvídáme nejčastěji – v nové době z rozhlasu – v pyžamu nebo při holení. Zapálil jsem si, vyfoukl

který v letech 1494–1498 mocensky ovládl Florencii a přeměnil tuto republiku na přísně teokratický stát – pozn. překl.